

DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh388>

Mustafa ALİCAN, *Kıyametin İlk Günü: Malazgirt 1071*, 208 Sayfa, Yakın Plan Yayınları, 1. Baskı, Ekim 2013, İstanbul. ISBN: 978-605-5027-06-3

### Mehmet Sait SÜTCÜ\*

#### *Bizans Cephesi*

Doğu Roma İmparatorluğu ya da Alman tarihçi Hieronymus Wolf'un deyimiyle Bizans İmparatorluğu, 1025 yılında II. Basileios'un ölümünden sonra büyük bir karışıklık sarmalına bürünmüştü. Zira Bizans'ın en parlak devrelerinden birini yaşamış olduğu II. Basileios döneminde devletin sınırları Tuna'dan Fırat'a kadar genişlemişti ve onun imparatorluk dönemi hemen hemen bütün kaynaklarda altın çağ olarak lanse edilmiştir. Kudretli İmparatoru'n ölümüyle birlikte tahtın ilk varisi ve daha sonra bu hanedanlığın devamını sağlamak adına başa gelenlerin iktidarsız olması yetmezmiş gibi sonraki dönemlerde de bu durumun yaşanması, Bizans'ı bayağı zayıflatmıştı. Öyle ki, 1025'ten 1071'e kadar olan yaklaşık elli yıllık bir süreçte, Bizans'ın ciddi bir inhitata uğramış olduğu gözlemlenir. Kutsal Roma'nın çocuklarının taht entrikaları, zayıf iradeli şahısların imparatorluk makamına vasıl olmaları, sivil ve askeri asalet sınıfı arasındaki mücadele, kadın saltanatları ve Bizans tebaasının büyük bir kısmında beliren huzursuzluk... Bu hızlı değişimin etkileriyle beraber yönetimi elinde bulunduran hanedanlık bile değişmiş ve 867'de başlayan Makedonya hanedanlığı 1057 yılında yerini Dukas ve Komninos hanedanlığına bırakmıştı.

Bizans, 1071 öncesinde Anadolu'nun büyük bir kısmına hâkim durumdaydı. II. Basileios zamanında birçok bölge alınmış, özellikle XI. asrın başlarında tamamen çözülen Arap sahalarına akınlar yapılmış ve kimi fetihle kimi anlaşmalarla olmak üzere topraklar himaye edilmişti. Doğu ve Güneydoğu

---

\* Arş. Gör., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü  
E-mail: mehmetstucu@mu.edu.tr

Anadolu sahasında bulunan Ermeni krallıkları Bizans'a tabi hale gelmiş ve Bizans sınırları İran sınırına dayanmıştı. Lakin Bizans'ın içinde bulunduğu gerileme süreci ve merkeze uzak topraklarda bulunan halkların isyan hareketleri Bizans'ı zor durumda bırakıyordu. Buna Anadolu'ya yapılan Türk akınları da eklenince durum içinden çıkılmaz bir hal almaya başlamıştı.

### ***Selçuklu Cephesi***

Çağrı Bey'in seferinden önce de Türk akınlarının olduğunu bildiğimiz Anadolu, Türkler için keşfi yapılmış, durumu saptanmış ve hayvanlarını otlatabilecekleri güzel bir coğrafyaydı. Bu açıdan Çağrı Bey'in keşif seferinden beri Selçuklu Türklerinin bu sahaya yönelik bir beklenti içerisinde olduklarını söylemek yanlış olmasa gerek. Ama 1040 tarihinde Dandanakan'da Gaznelilere karşı kesin bir zafer kazarak Selçuklu Devleti'ni kuran Tuğrul ve Çağrı beylerin Anadolu üzerine gelmelerine neden olan asıl olay, Selçuklu kuvvetlerinin Bizanslılar tarafından Vaspurakan sınırındaki Zap suyu kıyısında pusuya düşürülmesiydi. Selçuklu kuvvetlerinin büyük kayıplar verdiği bu pususu sonrasında, Anadolu'ya yapılan hareketler artık akın ya da keşif seferi olmaktan çıkacaktı. Netice itibariyle, Bizans 1048'de Pasinler'de ağır bir yenilgiye uğratılmış ve şartlarda anlaşma sağlanamaması üzerine, Tuğrul Bey önderliğinde Anadolu'ya 1054'te yeni bir sefer düzenlenmişti. 1054 yılında gerçekleştirilen seferle Malazgirt önüne kadar gelinmiş fakat sıkı mukavemet karşısında Selçuklu güçleri geri çekilmişti. Geri çekilmenin ardından Bizans'ın yeniden harekete geçmesine mukabil, Selçuklu boy beyleri ve akıncıları Anadolu'ya çeşitli seferler gerçekleştirmişlerdi.

Özellikle Selçukluların güçlenmeleri ve İran sahasının büyük bir kısmını hâkimiyetlerine almalarıyla beraber, artık Bizans ile sınır komşuluğunun yanı sıra karşılıklı ilişkiler daha yoğun yaşanmaya başlanmıştı. Tuğrul Bey'in ölümüyle Selçuklu tahtına geçen yeni Sultan, Alparslan olmuştu. Yeni Sultan'ın, amcasının Anadolu siyasetini sürdürmeye niyetli olması ve devlet içerisinde düzeni sağlamasıyla Selçuklu-Bizans savaşı kaçınılmaz hale gelecekti. Bu arada Bizans tahtında değişiklik olması (1068) ve yeni İmparatorun Selçuklu sorununu kesin bir sonuca bağlamak istemesi bir dönüm noktası olacaktı. Bu durum, farkında olmasalar da, Bizanslılar için aslında "kıyametin başlangıcı" olacaktı.

***Ve Malazgirt 1071: Kıyametin İlk Günü***

“*Malazgirt Savaşı, tarihte, şartları teferruatlı ve kesin olarak araştırılmaya değecek kadar mühim bir rol oynamıştır*” diyerek bir makalesine<sup>1</sup> başlayan Cahen, her ne kadar bu ifadeyle mezkûr çalışmada kaynak analizleri yapmaya çalışmışsa da, şüphesiz bu savaşın tarihî önemine vurgu yapmak istemiş ve tarihsel süreçte Malazgirt’in kalıcı etkilerine bilim dünyasının dikkatini çekmeye çalışmıştır. Zira birçok konuda olduğu gibi bu konuda da yeterli çalışmaların henüz istenen/beklenen noktanın çok uzağında olduğu da, zaten birçok kişi tarafından farklı mecralarda dile getirilmiştir. Bundan dolayıdır ki, bir takım çalışmalar yapılmakta ve konunun kuytularda kalmış karanlık noktalarına bir nebze de olsa ışık tutulmaya çalışılmaktadır. Takdir edilesi çalışmaların yanında hiçbir niteliği olmayan, tarihî gerçeklere uzak ve belli bir takım düşüncelere hizmet etmek amacıyla kaleme alınmış çalışmalar da mevcuttur. Araştırmacıların ya da gerçek manada tarihî merak duygusu olanların, en iyi verimi almak adına yararlanacakları eserleri pür dikkat üzere seçmeleri elzemdir. Özellikle günümüzde gelinen noktanın, elektronik çağın, sağlamış olduğu olanaklardan dolayı basım işleri ile ilgilenen ve bu sektörde çıkar peşinde olanların yaratmış olduğu bilgi kirliliğine dikkat etmek gerekir. Herhangi bir konuya yönelik onlarca hatta yüzlerce eser bulunabilir, ama bunların kaçının gerçek ve yararlı bilgi ile donatılmış olduğunu iyi analiz etmek lazımdır. Bu bağlamda, yeteri kadar olmasa da, Alparslan ve Malazgirt Savaşı’na yönelik çalışmalar da mevcuttur. Bunların akademik ve popüler açıdan ele alınması dolayısıyla bir tutarlılık içinde bulunmaları beklenemez, lakin yararlanılacak eserin mahiyeti ehemmiyet arzeden bir durumdur. Binaenaleyh, Ekim 2013’te Yakın Plan yayınlarından çıkan ve Yrd. Doç. Dr. Mustafa ALİCAN tarafından kaleme alınan *Kıyametin İlk Günü: Malazgirt 1071* kanaatimizce bu konuya dair görülmeye değer bir çalışma olmuştur.

Eser, mevcut birçok yerli-yabancı kaynağın titizlikle taranması sonucu ortaya konmuştur. Ayrıca, Ortaçağ Türk-İslâm devletleri hakkında kaleme alınmış olan eserlerin genellikle Arap, Fars, Ermeni, Süryani kaynakları ve Bizans kroniklerine dayanmasından dolayı, bu döneme ilişkin yapılacak kapsamlı bir akademik çalışmanın öneminin ne derece mühim olduğu bilim dünyasının malumudur. Konuyu açıklayabilecek kaynakların sınırlı olması ve bu kaynakların çoğunun başka lisanlarla kaleme alınmış olması da büyük bir

---

<sup>1</sup> Claude Cahen, “İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı”, *Türkler*, C. 6, Ankara 2002, s. 203-213.

sıkıntı teşkil etmektedir. Bu yüzden, Alican'ın ortaya koymuş olduğu bu eser, alanı itibarıyla kayda değer bir çalışma olmuştur. Zira yazarın kaynak dillerde yazılmış olan eserleri incelemiş olması, olayların ele alınmasına *karşılaştırma metodu* ile ciddi bir açıklık getirmeye çalışması, tarihi olayların gerçekliklerine sadık kalmak adına bilgileri sıkı bir *tarihsel süzgeçten* geçirmesi ve kronolojik olarak, aynı anda, hem Bizanslıların hem de Selçukluların içinde bulunmuş oldukları durumlara değinip bir konu bütünlüğü sağlaması açısından *Malazgirt 1071*'in başat bir eser olacağı kanaatindeyiz. İlaveten, eserin kronolojik bir akıcılığa sahip olmasının yanında kayda değer bir üslupla kaleme alınmış olması da bir başka artıdır. Tarihsel gerçeklerin "*tarihi roman*" havasındaki anlatımı ve olayların betimlenmesi zihinde canlanmasını sağlamakta ve bu vesileyle de akılda kalması daha kolay olmaktadır. Ufak tefek yazım hatalarının dışında, göze nahoş gelen ya da kulak tırmalayıcı bir ifadenin olmaması, akademik kaygı gözetilerek kaleme alınmış olan hem bilimsel hem popüler bir eser oluşturulabileceğini de göstermektedir. Eser, Malazgirt Savaşı'nı gösteren/resmeden, Alparslan'ı veya Romanos Diogenes'i tanıtan birkaç fotoğrafla daha da zenginleştirilebilirdi. Çünkü eserin yazılmış olma gayelerinden biri, tarih geçmişi olmayan tarih meraklılarına ulaşmaktır.

*Kıyametin İlk Günü: Malazgirt 1071*, toplam on beş ana bölümden müteşekkil olup, önsöz, giriş, kaynakça ve dizin kısımlarını da bünyesinde barındırmaktadır. Bu eser, yazarın kendi ifadesiyle: "...*Birinci elden kaynaklara sadık kalınarak ve akademik titizlik gözetilerek kaleme alınmış, baş döndürücü bir tarihi ilerlemenin yaşandığı Selçuklu çağının dönüm noktası olan Malazgirt zaferini detaylı bir tarihsel perspektif içerisinde ve herkesin anlayabileceği bir üslupla anlatma arzusunun ürünüdür. Dolayısıyla elinizde bu metnin amaçları arasında, tarih ile ilgilenmeyi keyif haline getirmiş olan herkese hitap etme isteğinin yanı sıra, meslek olarak tarih ile iştigal etmeyen düşünce insanlarına belirli ölçüde tarihsel malzeme sunabilmek...*" amacıyla hazırlanmıştır. Yine eserin *Kıyametin İlk Günü* olarak isimlendirilmiş olmasına da yazar şu ifadelerle açıklık getirmektedir: "...*Bizanslıların Malazgirt'te yaşadıkları ağır hezimetin ardından İmparatorluğun maruz kaldığı kırılmaya ve bu kırılmanın uzun vadede neden olduğu Anadolu coğrafyasındaki Bizans egemenliğinin çözümlenmesine atıfla bu ismi verdiğimiz çalışma Malazgirt ile ilgili gerekliliğe bir dikkat çekebilmek amacıyla kaleme alınmıştır*".

Genelde on beş ana bölümden oluştuğuna yukarıda da değinmiştik ve bu ana başlıklar da daha özel başlıkları bünyesinde barındırmakta ve bu şekilde

konu bütünlüğünü sağlamaktadır. Örneğin, ‘Kıyametin İlk Günü Malazgirt’ genel başlığıyla başlayan bölümde alt başlık olarak ‘İstanbul’un fethi Malazgirt’te başladı’ bölümü yazılmış ve tarihsel bir bütünlük sağlanmaya çalışılmıştır. Buradan hareketle, olayların “neden-sonuç” bağlantısı dikkate alındığında tarihi dönemlerin bir tek periyoddan oluşmuş olduğu fikrine varılmaktadır. Şöyle ki, eğer İstanbul Fethi (1453) Bizans için “kıyametin son günü” ise Malazgirt Zaferi (1071) bu “kıyametin başlangıç günü”dür. Sonraki bölümde ‘Malazgirt Savaşı’na doğru’ başlığı altında Romanos Diogenes’in kim olduğu, nasıl bir şahsiyete sahip olduğu ve onu Malazgirt’e götüren yol’a değinilmiş, tarihi şahsiyet bağlamında tanımlamalar yapılmıştır. Ayrıca belirtmeliyiz ki, her bölümün başına konulmuş olan bilim insanlarından özlü sözler, tarihî tespitler ve bilimsel çalışmaların bazı anektodları adeta o bölümü özetler niteliktedir. Müteakiben, Bizans’a sığınmış olan Selçuklu şehzadesi, onun Manuel Komnenos’a sığınmadan önceki hadiseler ve onunla birlikte İstanbul’a gelmesi ele alınmıştır. Burada belirtilmesi gerekli olan bir başka husus ise, bazı unvanların, yer adlarının ve o dönemde kullanımda olan kelimelerin asıllarına sadık kalınarak yazılmış olması ve gerekli görülen noktalarda açıklamalar eklenmiş olmasıdır. Bu durum özellikle tarih kökenli olmayan araştırmacılar ve okuyucular açısından faydalı olacaktır.

Sefer esnasında Bizans İmparatoru’nun başına gelen uğursuzlukların ele alınmış olduğu bölümde alt başlıklarla her bir olay detaylarıyla ele alınmış ve bunlar üzerine yapılmış olan farklı yorumlar değerlendirilmiştir. Özellikle tarihsel realitelere bağlı kalınmak adına, ilgili bütün kaynaklar değerlendirilmiş ve en makul seviyede bulunan yorumlar dile getirilmiştir. Bunun yanında “her şey zıddıyla kaimdir” kuralınca kaynaklarda bulunan yanlış<sup>2</sup> yorumlar da belirtilmiş ve akıl nazarında mümkün olmadıkları ortaya konulmuştur. Örneğin Bizans ve Selçukluların askeri kuvvetleri ile ilgili verilen çok abartılı sayılar kıyaslanmış ve makul olan ölçünün ne olabileceği üzerinde durulmuştur. İlaveten bu durum sadece bu bölüm için değil, eserdeki bütün bölümler için böyledir. Daha sonraki üç bölümde de, ayrı ayrı Selçuklu ve Bizanslıların durumlarına değinilmiş ve içerisinde bulunmuş oldukları mücadelelere açıklık getirilmiş, Selçukluların Mısır seferi ve Bizanslıların doğuya hareketleri ele alınmıştır. Bu noktada verilmiş olan bilgiler sadece tarihî açıdan değil, sosyo-ekonomik bağlamda da önemlidir. Çünkü yaşanmış olan kıtlıklar, salgın

---

<sup>2</sup> “Yanlış” demekle kastedilen, kaynaklarda bulunan ve tarihî gerçeklerle uyuşması mümkün olmayan, çok abartılan ve kaynağı belli olmayan bilgilerdir.

hastalıklar ve bu minvalde konulara değinilmiş, dönemin her açıdan çok geniş bir portresi sunulmuştur. Böylelikle başta tarihçiler ve halk bilimciler olmak üzere bilimsel manada çalışan birçok araştırmacıya yardımcı olabilecek veriler mevcuttur.

Nihayet Bizans-Selçuklu karşılaşmasının ele alındığı bölümler başlamakta ve Türk-İslâm geleneğinde bulunan barışçıl bir tutumla hareket etme göstergesi olarak kabul edilen ‘mütareke’<sup>3</sup> yani anlaşma/anlaşabilme kısımları işlenmiştir. Bu açıdan yazılmış olan ‘Selçuklu elçileri Bizans karargâhında’ başlıklı kısım, iki devlet arasında cereyan eden ilk temasları açık bir şekilde belirtmektedir. İmparatorun çadırından elçi kafilesine, Diogenes’in tavırlarından İbn Muhallebân’ın cevabına kadar acı bir şekilde anlatılan olayların acıcılık ve betimleme başarısı, olayların bir belgesel tadında izlendiği izlenimi uyandırmaktadır. Sonraki bölümlerde, savaş öncesi son durumlar, Sultan Alparslan’ın hutbesi, savaş esnasında uygulanan taktik ve ganimetlerden söz edilmiştir. Akabinde ise tarafların askerî durumları, sahip oldukları mühimmatlar ve orduların müteşekkil oldukları halklardan bahsedilmiş ve savaş esnasında bunların taraf değiştirip değiştirmediklerine açıklık getirilmiştir. Aslında bu iki bölümün kronolojik olarak ya da savaşın safhaları ele alınırken yer değiştirilmeleri belki daha güzel olabilirdi, ama yine de çok göze batan bir hata olarak değerlendirilemez.

Son üç bölümde ise, Diogenes’in esir alınıp Sultan’ın huzuruna getirilmesi, ona uygulanan muamele ve kaynakların bu durum için değerlendirmeleri, iki devlet arasındaki antlaşma, ‘Romanos’un hazin sonu’ ve de Sultan Alparslan’ın tövbesi ile ölümünden oluşmaktadır. Eserin belki de en önemli bölümlerinden birisi “Sonuç yerine: Malazgirt’in anlamı” başlıklı kısımdır. Yazar’ın giriş kısmında ele almış olduğu ve eksikliğine vurgu yaptığı Malazgirt Savaşı’nın önemine dair neler yapılabileceğine ilişkin ipuçları sunduğu bu kısımda, Malazgirt’in tarihi açıdan önemi üzerinde durulmuş, günümüzde hala bu olayın etkilerinin devam etmiş olduğu belirtilmiştir. Aslında çok doğru olan bu tespitin etkisi, bundan sonra Malazgirt’e verilecek önem açısından neleri değiştirir bilemeyiz, fakat bu eserin bu konu üzerine çalışacak bilim insanları ve tarih meraklılarına bir reçete görevi göreceğinden şüphemiz

---

<sup>3</sup> Türk-İslâm devletleri, bir savaş vuku bulduğunda öncelikle karşı tarafla anlaşmak ve kan dökülmesine engel olmak adına elçiler gönderirlerdi. Bilhassa bu savaş iki Müslüman devlet arasında olacaksa bu duruma daha da ehemmiyet verirlerdi. Bundan dolayı Malazgirt öncesi de bir elçilik heyeti Diogenes’e gönderilmiş ama beklenen olmamıştı. (Detaylar için bkz., Alican, s. 117-122).

yoktur. Bu durum, *Kıyametin İlk Günü*'nün kaynakça kısmına bakıldığında belki daha iyi anlaşılabilir. Çok geniş bir yelpazeye kaynaklar ele alınmış, titizlikle incelenmiş ve bilimsel kaygı ile karşılaştırılmıştır. Bütün kaynakların verilerine temkinli bir yaklaşım sergilenmiş, bilgiler tarihi realiteye bağlı kalınarak hazırlanmış ve en yalın haliyle harmanlanarak okuyuculara ikram edilmiştir.

Bizzat yazar tarafından da ifade olunduğu üzere, *konuya dair son noktayı koymayacak bir eser* olmasının yanında, bu eserin Malazgirt'in enine boyuna öğrenilmesi yolunda mihenk taşlarından birini oluşturacak bilgilerle donatılmış olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. İnaniyoruz ki, bundan böyle Malazgirt Savaşı üzerine yapılacak her çalışmanın esin kaynaklarından biri olacaktır, bu çalışma. Bu vesileyle, *Malazgirt 1071: Kıyametin İlk Günü* hem bilim dünyasına hem de tarih meraklılarına büyük bir katkı sağlayacaktır. Bu gibi daha nice güzel çalışmanın yapılması dileğiyle...